

УДК [371.124:7.071.2:001](477)

Вікторія Тушева

МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНА СКЛАДОВА НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

Стаття присвячена вивченню особливостей мотиваційно-ціннісної складової науково-дослідницької культури вчителя музики, яка виступає домінуючою і має своє втілення у мотивах, потребах, інтересах, установках, переконаннях, цінностях, цілях, детермінуючи розвиток учителя музики як дослідника, забезпечуючи ефективність індивідуальних науково-пізнавальних і науково-дослідницьких стратегій і поведінки. Синкретичний характер художньо-наукового пізнання закладає основу дослідницького пошуку майбутнього вчителя музики і вимагає певних мотиваційних якостей-новоутворень.

Ключові слова: науково-дослідницька культура майбутнього вчителя музики, мотиваційна сфера дослідника, потреби, інтерес, цілепокладання у дослідницькому пошуку, особистісні цінності вчителя-дослідника-музиканта, наукові і методологічні установки дослідника.

Розвиток і модернізація педагогічної освіти зумовлюють необхідність підготовки майбутніх учителів до пошуково-дослідницької, інноваційної діяльності в умовах варіативності і полікультурності освітніх систем, оволодіння ними сучасними педагогічними технологіями й виховними стратегіями. У зв'язку з цим особливої значущості набуває спрямування фундаментальної, загальнонаукової підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів, зокрема майбутніх вчителів музики, на формування їхньої науково-дослідницької культури.

З посиленням вимог до дослідницької спрямованості фахівців з вищою освітою, зокрема вчителів музики, їх науковий потенціал розглядається як найвища планка і кваліфікаційна характеристика вчителя-дослідника-музиканта. Ці вимоги актуалізують необхідність реалізації якісно нової теоретичної підготовки висококваліфікованих майбутніх учителів, здатних до інноваційно-дослідницького пошуку, багато-векторного, системного вивчення педагогічної дійсності, еволюційно-прогностичного аналізу сутності педагогічних і мистецьких явищ, володіння науковими методами і дослідницькими технологіями і стратегіями.

Вивчення окремих аспектів професійної культури педагога займалися такі вчені, як А. М. Алексюк, І. М. Богданова, С. Я. Батишев, В. М. Гриньова, В. І. Євдокимов, М. Б. Євтух, І. А. Зязюн, І. Ф. Ісаєв,

В. Г. Кремень, З. Н. Курлянд, В. І. Лозова, В. А. Мижериков, А. В. Мудрик, Н. Г. Ничкало, О. М. Пехота, І. П. Підласий, І. Ф. Прокопенко, З. І. Равкін, А. А. Реан, О. П. Рудницька, Ю. В. Сенько, В. А. Семиченко, В. Д. Симоненко, В. В. Серіков, С. О. Сисоєва, В. Ю. Чернокозова, А. І. Щербаков та інші. Питання щодо підготовки майбутніх учителів музики у контексті професійно-педагогічної діяльності знайшли своє висвітлення в роботах Е. Г. Абдулліна, А. В. Козир, О. В. Михайличенко, Г. Ю. Ніколаї, О. М. Олексюк, В. Ф. Орлова, Г. М. Падалки, О. Я. Ростовського, О. П. Рудницької. Проблеми загальнонаукової та методологічної підготовки студентів розглядалися в роботах В. П. Андрущенко, Ю. К. Бабанського, Г. О. Балла, О. В. Бережної, В. К. Буряка, М. Г. Герасимова, П. П. Горкуненко, С. У. Гончаренка, В. І. Журавльова, В. І. Загвязинського, І. А. Зимньої, М. О. Князян, В. В. Краєвського, В. А. Кушніра, О. М. Микитюка, О. М. Новикова, В. М. Полонського, В. А. Семиченко, М. М. Скаткіна, О. С. Цокур та ін.

Проблема взаємодії освіти і науки у контексті перспектив розвитку суспільства, «онаучнення» сучасного освітнього простору має своє висвітлення в роботах таких українських науковців, як В. П. Андрущенко, С. У. Гончаренко, М. Б. Євтуха, В. А. Семиченко, О. С. Снісаренко, В. В. Олійника, котрі вказують на значущість підготовки майбутнього фахівця-дослідника, науковця, здатного до постійного оновлення наукового і практичного знання, навчання протягом всього життя.

У музичній педагогіці проблема формування науково-дослідницької культури вчителя (окремі її аспекти) була започаткована в роботах Е. Г. Абдулліна, О. П. Щолокової (методологічний аспект дослідницької діяльності вчителя музики), Л. Г. Арчажнікової, О. М. Олексюк (дослідницький компонент у професійній підготовці вчителя музики), Г. М. Падалки (методи науково-педагогічного керівництва підготовкою магістерської роботи), Г. Ю. Ніколаї, О. П. Рудницької (наукове дослідження як дидактична категорія у мистецькій освіті), Л. М. Масол, В. Ф. Орлова, О. М. Отич, Т. Й. Рейзенкінд, О. Я. Ростовського (досвід вчителя музики в оволодінні дослідницькими технологіями в рамках поліхудожньої і науково-пізнавальної діяльності), О. В. Єременко (підготовка магістрів музичного мистецтва до науково-дослідної роботи), О. В. Лобової, Л. М. Масол (розробка дослідницьких завдань в умовах загальної музичної освіти) та ін.

Проте питання, що розкривають мотиваційно-ціннісну складову науково-дослідницької культури майбутніх учителів музики у вітчизняній педагогіці, сьогодні залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті – дослідити формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів музики у процесі професійної підготовки. Завдання – розкрити особливості мотиваційно-ціннісної складової науково-дослідницької культури майбутніх учителів музики.

У своєму дослідженні ми виходили з того, що науково-дослідницьку культуру майбутнього вчителя музики необхідно розглядати як єдність педагогічної думки, дослідницького пошуку і художнього світовідношення, що виявляється у сукупності певних якостей, спрямованих на ефективне здійснення дослідницьких завдань в галузі мистецької освіти. Осягнення художніх реалій світу на наукових засадах активізує здатність особистості дослідника-музиканта підводитися до широких творчих узагальнень, застосовуючи метод наукового і естетичного аналізу.

Саме синкретичний характер художньо-наукового пізнання на рівні мікродіалогу, як рефлексивне осмислення особистісних гностично-когнітивних процесів, і макродіалогу, як поліфонії теоретичних розмірвань, концептуальних позицій, наукових методів, методологічних підходів у більш широкому розумінні діалогу культур, складає основу дослідницького пошуку майбутнього вчителя музики і вимагає певних особистісних мотиваційних якостей-новоутворень.

Мотиваційну сферу дослідника, вчителя музики, ми розглядаємо як таку, що забезпечує цілісний розвиток особистості, здатної до перманентного оновлення наукового знання у музично-педагогічній і мистецькій проекції, збагачення його смислового наповнення, володіння механізмами наукової і педагогічної творчості, реалізацію усього спектру дослідницьких дій, і виводить майбутнього фахівця на інший аналогічний рівень у його професіогенезі.

Особливе значення для нашого дослідження представляють ідеї В. Д. Шадрікова [6] стосовно розвитку професійно важливих якостей (ПВЯ) особистості у діяльності. У цьому сенсі дослідження психічних процесів наближує нас до розуміння онтології психічних явищ, узагальнених принципом єдності свідомості та діяльності, згідно з яким «діяльність людей... обумовлює формування їх свідомості і взагалі усіх психічних процесів, а ці останні, здійснюючи регуляцію людської діяльності, є умовою її адекватного виконання» [6, с. 30]. Таке твердження дає підстави для висновку, що особистісні якості і новоутворення вчителя-дослідника-музиканта виступають, з одного боку, передумовою ефективного здійснення науково-дослідницького пошуку, з іншого – удосконалюються у ході цього пошуку.

Виникнення мотиваційних утворень вчителя музики як дослідника відбувається у процесі науково-дослідницької діяльності, що знаходить виявлення у реалізації дослідницьких програм і стратегій, науковій рефлексії педагогічних і мистецьких феноменів і явищ, осмисленні взаємозв'язку і взаємодії науки, мистецтва і освіти, їх діалогічної природи тощо. Можна стверджувати, що виникнення і закріплення нових, дієвих мотивів-якостей зумовлено розширенням, ускладненням і поглибленням когнітивного, інтегративного і творчо-дослідницького пошуку майбутнього вчителя музики.

Як зазначається у наукових працях [3; 4], усі види мотиваційних спонукань характеризуються змістовними, пов'язаними з характером здійснення особистістю діяльності, та динамічними параметрами, що відображають форму, динаміку мотивів. До змістовних характеристик мотиваційних спонукань доцільно віднести такі:

- дієвість як вираження (прояв) мотивів у реальній поведінці, діяльності, спілкуванні;
- усвідомленість як відображення у свідомості особистості предмета діяльності та способу його досягнення;
- опосередкованість як заломлювання спонукань у залежності від певних соціальних еталонів й норм;
- самостійність виникнення як прояв спонукань без зовнішнього стимулу;
- узагальненість як поширення мотиву на інші види діяльності;
- вибірковість як спрямованість на певну сторону діяльності.

Поряд з змістовними характеристиками мотиви мають певні динамічні параметри, до яких відносяться: стійкість, тривалість, інтенсивність, широта, емоційна модальність (позитивна або негативна) [3].

Визначені характеристики мотивів дозволяють накреслити тип особистості фахівця – майбутнього вчителя музики з розвиненою мотиваційною системою. Це особистість зі стійкою, тривалою сферою спонукань, для якої характерні полімотивованість, самостійне визначення особистісно і професійно значущих цілей, потреб й інтересів, рух від вузько результативних мотивів професійно-педагогічної і науково-дослідницької діяльності до творчо-процесуальних мотивів саморозвитку і самоактуалізації.

Теоретичний аналіз науково-психологічної літератури дозволяє зробити наступний висновок: перебудова у ціннісно-мотиваційній сфері особистості спричинює зміни у діяльності, що виконується, її програмі, структурі, складі дій, і навпаки, надання діям нового змісту призводить до поглиблення мотивів і появи нових. Мотиваційні утворення, що закріпились, стають якостями особистості і починають реалізовувати специфічну для них спонукальну функцію, тобто виступають у ролі знову народженого мотиву.

Домінуюча роль у формуванні мотиваційної сфери вчителя-дослідника-музиканта належить *потребам*, розширенню їх кола і розвитку у середині кожної потреби – від простих її форм до більш складних (наприклад, від елементарних форм навчального інтересу до складних форм потреб у теоретичних знаннях).

Серед потреб майбутнього вчителя музики, виникнення яких свідчить про формування його як дослідника, ми виділяємо такі:

- потреби, пов'язанні з оновленням і поглибленням наукових знань з музичної педагогіки і мистецької дидактики, застосуванням їх на

практиці як теоретичного підґрунтя;

– потреби в учінні, самоосвіті, художньо-науковому осягненні мистецько-культурної реальності, сутнісному і міждисциплінарному вивченні соціокультурних феноменів й музично-педагогічних явищ, конструюванні змістовної архітекτονіки музично-освітнього простору;

– потреби у пошуку нових смислових одиниць і дефініцій понять, переосмисленні педагогічних і мистецьких концепцій і теорій, виявленні педагогічних закономірностей, причинно-наслідкових зв'язків у музично-освітніх процесах;

– потреби у вивченні передового музично-педагогічного досвіду, знаходженні ефективних освітніх технологій, створенні власних новітніх методик і технологій для розв'язання науково-педагогічних проблем.

Ланкою ланцюга детермінації науково-дослідницької діяльності, її перетворення в активний спонукальний фактор, є *інтерес* до цієї діяльності. Інтерес виступає зв'язуючою ланкою між потребами та метою діяльності. Багатьма вченими (О. Г. Ковальовим, О. В. Петровським, О. М. Леонтьєвим, К. К. Платоновим) інтерес пов'язується з пізнавальною потребою та пізнавальною діяльністю людини.

Пізнавальне поле вчителя-дослідника-музиканта представлено системою педагогічних, мистецтвознавчих, культуротворчих і методологічних знань, які актуалізуються у дослідницькому пошуку, слугують засобом розв'язання науково-педагогічної проблеми і теоретичним підґрунтям у розробці авторських музично-освітніх технологій.

За висловом науковців-психологів [2; 3], усвідомлена і прийнята фахівцем мета надає діяльності особистісного смислу. Постановка та реалізація цілей означає внутрішній саморозвиток особистості. У цьому сенсі процес цілеутворення необхідно розглядати як такий, що спрямований на визначення змісту цілей шляхом їх конкретизації і збагачення за рахунок виявлення нових предметних зв'язків та відношень. Як зазначає М. О. Леонтьєв, відбувається зсув мотивів на мету, зміна їх ієрархії та народження нових мотивів – нових видів діяльності.

Для вчителя музики процес цілеутворення передбачає конкретизацію самої мети педагогічного процесу як образу педагогічної діяльності, її процесуальної і результативної сторони, та соціокультурного архетипу (ідеалу), що співвідноситься з соціально-гуманістичними, духовно-моральнісними, художньо-естетичними пріоритетами і реалізується в освітньому просторі. Процеси цілеутворення і цілепокладання вчителя-дослідника-музиканта відбуваються у форматі дослідницького пошуку, слугуючи розробці власної концепції дослідження, а також педагогічної і предметної діяльності, що зводиться до створення ефективної, дидактично потужної, перспективної педагогічної технології, спрямованої на розв'язання науково-педагогічної проблеми. Отже, цілепокладальні дії вчителя музики, спрямовані на удосконалення його творчо-дослідницької,

методологічної, музично-педагогічної компетентності, особистісне самомоделювання, самотворення і саморелаксацію як дослідника і вчителя-професіонала.

Що стосується пізнавальних, у тому числі й методологічних установок, їх формування залежить від соціалізації та сциентифікації особистості дослідника. Мотиваційна значущість цих установок у тому, що завдяки ним знання набувають особистісного змісту і перетворюються у внутрішні засади пізнавальної діяльності. Механізм методологічних установок дозволяє здійснити екстраполяцію методологічного досвіду на більш широку предметну галузь, що робить їх важливим засобом орієнтації дослідника. Тому такі установки є мотиваційними, оскільки визначають напрямок та послідовність науково-дослідницького пошуку, надають йому сенс, узгоджуючись в тій чи іншій мірі з усією диспозиційною структурою особистості дослідника.

Головним регулятором мотиваційної сфери особистості за висловом вчених (І. Д. Бех, Б. С. Братусь, В. П. Зинченко, О. М. Леонтьєв, В. О. Сластьонін) є *цінності*, які задають не самі по собі конкретні мотиви або цілі, а площину відношень між ними, загальні принципи їх створення. Система цінностей, на думку закордонних дослідників (К. Клакхона, Т. Олдеймейера, Б. Шледера), – це стратегія поведінки, що виражена в ідеальній формі, тоді як мотив – її тактика.

У науковій концепції І. Д. Беха, особистісні цінності трактуються як унормовані утворення, певні приписи, що задають необхідну чи бажану поведінку [1]. Психологічна природа особистісних цінностей примітна тим, що вони виступають самоцінностями, внутрішнім змістом, потребами людини. Особистісні цінності, з позиції науковця, утворюють внутрішній стрижень особистості, який слід інтерпретувати як ціннісну етичну орієнтацію. Еквівалентом особистісної цінності вважається «особистісна якість», система особистісних цінностей виступає адекватним індикатором розвиненої особистості.

Провідними професійними цінностями вчителя-дослідника-музиканта, на наш погляд, мають стати такі, що пов'язані з акмеологічним зростанням і професійно-особистісним самотворенням і самовтіленням, оскільки майбутній освітянин тільки у такому разі вмотивований до праці внутрішніми стимулами і здатний приймати свою науково-дослідницьку діяльність як спосіб життєдіяльності, «форму життя».

Однією з форм, в якій зафіксовані детермінанти особистісних цінностей, є знання. Ми припускаємо, що головним чинником формування особистісних цінностей майбутнього вчителя-дослідника-музиканта є ціннісно усвідомлене наукове знання, самостійно опановане засобами дослідницького пошуку, координоване гуманістичними, аксіологічними і культуротворчими орієнтирами і спрямоване на вибудовування власного концепту розв'язання музично-педагогічної проблеми. Саме спрямованість

на художньо-наукове, ціннісно-сміслове осягнення музично-педагогічної дійсності, вивчення її художніх домінантів, збагачення науково-педагогічного і художньо-естетичного тезаурусу, пошук ефективних навчальних стратегій, дидактично потужних впливів у музично-педагогічному процесі відрізняють дослідницький пошук в галузі музично-педагогічної освіти.

Нині перспективним вважається методологічний підхід, який розглядає природу особистісної цінності як суб'єкт-об'єктне утворення, що належить одночасно і суб'єктові, й об'єктивному світу. У цьому контексті варто звернутися до точки зору Н. І. Непомнящої [5], яка вводить поняття «*ціннісність*», що характеризується єдністю зовнішньої спрямованості особистості і вирізненням її цінністю свого «Я». Ціннісність, на думку науковця, необхідно розуміти як синтетичне утворення, у якому сплавлене власне – «особистісне» і «зовнішнє», «об'єктивне». Отже, ціннісність виражає одночасно і об'єктивне «бачення» особистості (особистість вирізняє і усвідомлює себе через ставлення до певної сторони дійсності, певних об'єктів), і особистісне «бачення» об'єктів (ті чи інші сторони дійсності набувають для суб'єкта особистісного смислу).

Грунтуючись на цій точці зору, зазначимо, що досліджуючи музично-педагогічну дійсність у різних координатах і взаємозв'язках з іншими соціокультурними системами, майбутній учитель музики, з одного боку, набуває теоретичного і практичного досвіду, з іншого боку – пізнає та ідентифікує себе як учителя-професіонала, дослідника, вибудовує власну систему мистецько-культурних і професійно-педагогічних цінностей.

Підсумовуючи вище викладене, дійдемо *висновку*, що ціннісно-мотиваційна складова особистісного компоненту науково-дослідницької культури майбутнього вчителя музики, діяча мистецької освіти, є домінантною і має своє втілення у мотивах, потребах, інтересах, установках, переконаннях, цінностях, цілях, детермінуючи розвиток учителя музики як дослідника, забезпечуючи ефективність індивідуальних науково-пізнавальних і науково-дослідницьких стратегій і поведінки.

Обраний нами напрямок дослідження має продовження у вивченні проблеми формування науково-дослідницької культури майбутніх вчителів музики, зокрема мотиваційно-ціннісної складової, за кордоном, виявленні мотиваційних якостей в залежності від спеціалізації фахівця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. / І. Д. Бех. – Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретично-технологічні засади: Навчально-методичне видання. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
2. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: Избранные психологические труды / Под ред. Д. И. Фельдштейна. – М. : Институт практической психологии, Воронеж : НПО «МОДЭК», 1995. – 352 с.

3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 352 с.
4. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : 1996. – 308 с.
5. Непомнящая Н. И. Ценность как личностное основание / Н. И. Непомнящая. – Москва : Знание, 2000. – 178 с.
6. Шадриков В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности / В. Д. Шадриков. – М. : Наука, 1982. – 177 с.
7. Тушева В. В. Теоретико-методологічні засади формування науково-дослідницької культури майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки: Монографія / В. В. Тушева; УМО НАПН України. – Харків : Видавництво «Федорко», 2013. – 421 с.